

ثنا و حمد بی پایان خدا را	که صنعش در وجود آورد ما را
الها، قادرا، پروردگارا	کریما، منعما، آمرزگارا
چه باشد پادشاه پادشاهان	اگر رحمت کنی مشتی گدا را؟
خداوندا تو ایمان و شهادت	عطا دادی به فضل خویش ما را؟
وز انعامت همیدون چشم داریم	که دیگر باز نستانی عطا را
از احسان خداوندی عجب نیست	اگر خط در کشی جرم و خطا را

" سعدی "

با نام و یاد خدا و سلام بر دوستان و همکاران ارجمند شروع می کنیم بحث امشب را هر چند شاید تکرار باشد ولی برنامه را طوری تنظیم کرده بودیم که ناچار امشب با این موضوع همراه همکاران باشیم . به امید خدا از جلسه آینده به بررسی کتاب فارسی خواهیم پرداخت .

قالب های شعر فارسی

منظور از قالب یک شعر، شکل آرایش مصرع ها و نظام قافیه آرایبی آن است. شعر به مفهوم عام خود نه در تعریف می گنجد و نه در قالب، ولی شاعران و مخاطبان آنها، به مرور زمان به تفاهم هایی رسیده اند و شکلهایی خاص را در مصراع بندی و قافیه آرایبی شعر به رسمیت شناخته اند.

به این ترتیب در طول تاریخ، چند قالب پدید آمده و ؛ شاعران کهن ما کمتر از محدوده این قالبها خارج شده اند. فقط در قرن اخیر، یک تحوّل جهش وار داشته ایم که اصول حاکم بر قالبهای شعر را تا حدّ زیادی دستخوش تغییر کرده است. همکاران سعی بر آنست در این جلسه در مورد قالبهای شعری مطالبی را به بحث بگذاریم و از محضر بزرگواران کسب اطلاعات نماییم .امید به همراهی بزرگواران بسته ایم تا بتوانیم چیزهایی از دوستان یاد بگیریم.

اما قبل از داخل شدن به موضوع ذکر و یادآوری چند چیز لازم به نظر می رسد :

مصراع : حداقل سخن موزون یک مصراع ، حداقل شعر یک بیت است . یک نیمه از بیت را مصراع گویند ، پس هر بیتی دارای دو مصراع است . مصراع در لغت به معنی یک لنگه از در دو لختی است و به این مشابهت نصف بیت را مصراع نامیده اند و گاهی به تخفیف مصراع نیز گویند .

بیت مصراع :

چون قافیه در هر دو بیت رعایت شده باشد ، آن بیت را مصراع یعنی مقفی و این عمل را تصریح می گویند مانند :

بنی آدم اعضای یکدیگرند که در آفرینش زیک گوهرند

تصریح :

در اصل لغت ، به معنی قافیه کردن مصرع اول با مصرع دوم است .

تا اینجا مقدمه ای برای ورود به مبحث قالبهای شعری

حالا دوستان ، همکاران ، لطف بفرمایید ذکر نام انواع قالبهای شعری ؟؟؟؟

- مثنوی ، قصیده ، رباعی ، چهاربیتی ، غزل

- دو بیتی

- شعر نو

نظر در مورد قصیده ؟؟؟؟

- شعری است بر یک وزن که مصرع اول بیت اول با تمام مصرع های دوم بیت های دیگر هم قافیه است

- در قصیده مصرع اول بیت اول با مصرع های دوم همه ابیات هم قافیه است

- محتوای قصیده، ستایش نکو هش شکر شکایت پند و اندرز و توصیف طبیعت است

- مصرع اول با مصرعهای زوج هم قافیه است

- حداقل ۱۵ بیت است

- تعداد ابیات معمولا بیش از پانزده بیت است و تا هفتاد و هشتاد و گاهی بیش تر هم میرسد

خیلی خوب دوستان ممنونم ، اجازه بفرمایید لطفا

. قصیده :

شعری است که بیت اول با مصرع های زوج هم قافیه باشد و بیت های آن از ۱۵ بیت بیشتر است. محتوای قصیده رثا، حکمت، عرفان و فلسفه و ... است.

ولی همکاران کاهش یا افزایش عده ابیات یا کوتاهی و بلندی قصاید ، بستگی دارد به اهمیت موضوع ، قدرت و قوت طبع شاعر ، خصوصیت قوافی و اوزان مطبوع و نامطبوع ، که گوینده انتخاب کرده است

شبهت غزل و قصیده در شکل قرار گرفتن قافیه است

و اما تفاوت معمولاً تعداد ابیات در غزل کمتر از قصیده است . قصیده بین پانزده تا هفتاد و غزل بین پنج تا کمتر از پانزده بیت است

محتوای غزلها عشقی، عرفانی، عاشقانه - عارفانه و بعد از مشروطه سیاسی - اجتماعی شده است.

محتوای قصیده رثا، حکمت، عرفان و فلسفه و ... است.

تدریس ادبیات جلسه ۶

غزل = قالب شعری است که بیت نخست با مصراعهای زوج هم قافیه است، تعداد بیتهای آن بیشتر از ۷ تا ۱۲ بیت است.

غزل در لغت به معنی حدیث عشق و عاشقی گفتن است

("غزل" در لغت به معنی "حدیث عاشقی" است. در قرن ششم که قصیده در حال زوال بود "غزل" پا گرفت و در قرن هفتم رسماً قصیده را عقب راند و به اوج رسید.

و بیشتر به بیان احساس و عاطفه، فراق، جدایی، و عشق و عرفان میپردازد بهترین غزل سرایان شعر فارسی مولوی، سعدی، حافظ، صایب تبریزی فرخی یزدی و محمد حسین شهریار

موضوعات اصلی غزل بیان احساسات و ذکر معشوق و شکایت از بخت و روزگار است. البته موضوع غزل به این موضوعات محدود نمی شود و در ادب فارسی به غزل هایی بر می خوریم که شامل مطالب اخلاقی و حکیمانه هستند.

اینم از قالب شعری غزل جهت اطلاع دوستان

که مصرع اول در بیت اول با مصرع دوم بقیه ابیات هم قافیه است .

شکل گرافیکی غزل

@ _____ @ _____

@ _____ @ _____

@ _____ @ _____

شکل گرافیکی قصیده:

@ _____ @ _____

@ _____ @ _____

@ _____ @ _____

تشخیص غزل و قصیده برای ششمی ها اگر سوال بیاد فقط در تعداد ابیات میاد

یادآوری : گاهی بیشتر از آن نیز تا حدود پانزده ، شانزده بیت و به ندرت تا نوزده بیت نیز گفته اند

دوستان : قطعه ؟؟؟

- مصراعهای زوج هم قافیه هستند

- موضوع پند و اندرز و موضوعات اجتماعی است و حداقل دو بیت دارد

- "قطعه" شعری است که معمولاً مصراع های اولین بیت آن هم قافیه نیستند ولی مصراع دوم تمام ادبیات آن هم قافیه اند. طول قطعه دو بیت یا بیشتر است.

تدریس ادبیات جلسه ۶

قطعه : نوع ابیاتی بر یک وزن و قافیت بدون مصرع ، که از اول تا آخر همه مربوط به یکدیگر ، راجع به یک موضوع اخلاقی و حکایت شیرین یا مدح و هجو و تهنیت و تعزیت و امثال ان باشد .

مطلع مصرع ، یعنی اینکه بین اول یا اینکه مصرع وال و مصرع دوم با هم ، هم قافیه نیستند بلکه مصرعهای دوم هر بیت هم قافیه هستند شکل و تصویر قطعه :

الف..... // // // // // // // ب

ج // // // // // // // ب

د // // // // // // // ب

پروین اعتصامی مناظره های زیادی در قالب قطعه دارد از قبیل مناظره نخ و سوزن، سیر و پیاز و

علت نامگذاری این گونه شعر به قطعه چیست ؟

علت اسم گذاری قطعه این است که شعری با قالب قطعه مانند آن است که از وسط یک قصیده برداشته شده باشد و در واقع قطعه ای از یک قصیده است

ترجیع بند ؟؟؟؟

- تکرار یک بیت تکراری بین غزلهای هم وزن

غزلهایی است هم وزن با قافیه های متفاوت که بیت یکسان مُصَرَّعی آنها را به هم می پیوندند. به هر غزل یک «خانه» یا «رشته» و به بیت تکراری میان آن ها «ترجیع» یا «برگردان» میگویند. قالب ترجیع بند ویژه ی شعر فارسی است.

درون مایه های ترجیع بند عشق، مدح و عرفان است.

شکل ترجیع بند

x..... x.....

x..... ..

x..... ..

♣.....

♣.....

♫..... ♫.....

♫..... ..

♫..... ..

♣.....?

♣.....?

ولی ترجیع بند از چند قطعه شعر تشکیل شده است که هر کدام از این قطعه شعرها دارای قافیه و وزن یکسان هستند و در آخر هر رشته شعر یک بیت یکسان با قافیه ای جداگانه تکرار می شود. بهترین ترجیع بندهای مربوط به سعدی، هاتف و فرخی است.

نمونه ای از ترجیع بند از دیوان سعدی

دردا که به لب رسید جانم ---- آوخ که ز دست شد عنانم

کس دید چو من ضعیف هرگز ---- کز هستی خویش در گمانم

پروانه ام اوفتان و خیزان ---- یکبار بسوز و وارهانم

گر لطف کنی به جای اینم ---- ورجور کنی سرای آنم

(بنشینم و صبر پیش گیرم ---- دنباله کار خویش گیرم)

زان رفتن و آمدن چگویم ---- می آیی و می روم من از هوش

یاران به نصیحتم چه گویند ---- بنشین و صبور باش و مخروش

ای خام، من این چنین در آتش ---- عیبم مکن ار بر آورم جوش

تا جهد بود به جان بکوشم ---- و آنکه به ضرورت از بن گوش

(بنشینم و صبر پیش گیرم ---- دنباله ی کار خویش گیرم)

ای بر تو قبای حسن چالاک ---- صد پیرهن از جدائیت چاک

پیشت به تواضع است گویی ---- افتادن آفتاب بر خاک

ما خاک شویم و هم نگردد ---- خاک درت از جبین ما پاک

مهر از تو توان برید هیهات ---- کس بر تو توان گزید حاشاک

(بنشینم و صبر پیش گیرم ---- دنباله ی کار خویش گیرم)

ترکیب بند :

قالب شعری است چند بخش که هر بخش آن از نظر قافیه و درون مایه همانند قصیده و غزل است، این بخش‌ها را بیت مصرع و بدون تکرار به هم پیوند می‌دهد. ترکیب بند از لحاظ ساختار شعری مانند "ترجیع بند" است و تنها تفاوت آن این است که بیت تکرار شده در بین قطعه های شعر یکسان نیستند.

مثنوی : همکاران ???

قالب شعری است که هر بیت آن دارای ردیف و قافیه -ای جدا باشد. قالب مثنوی مناسب-ترین قالب برای داستان-ها و مطالب طولانی است.

محتوای مثنوی بر چهار نوع است :

الف : حماسی مانند شاهنامه-ی فردوسی و تاریخی مانند اسکندرنامه-ی نظامی گنجه-ای.

ب : اخلاقی مانند بوستان سعدی و تعلیمی و آموزشی مانند گلشن راز شیخ محمود شبستری.

پ : عاشقانه مانند خسرو و شیرین نظامی و بزمی مانند ویس و رامین فخرالدین اسعد گرگانی.

ت : عارفانه مانند مثنوی معنوی مولوی و حدیقه الحقیقه سنایی و منطق الطیر عطار نیشابوری.

از آنجا که مثنوی به لحاظ قافیه محدودیت ندارد بیشتر برای موضوعات طولانی به کار می رود.

خصوصیات مثنوی باعث شده است که داستان ها اغلب در قالب مثنوی سروده شوند. علاوه بر داستان سرایی، برای هر موضوعی که طولانی باشد هم از مثنوی استفاده می شود.

مثلاً در ادبیات آموزشی مثل آموزه های صوفیان هم از قالب مثنوی بهره می برده اند.

سرودن مثنوی از قرن سوم و چهارم هجری آغاز شده است که از بهترین مثنوی ها می توان به شاهنامه فردوسی، حدیقه سنایی، خمسه نظامی و مثنوی مولوی اشاره کرد.

قدیمی ترین مثنوی سروده شده- که اکنون به جز چند بیت چیزی از آن در دست نیست- مربوط به رودکی است که متن کلیله و دمنه را در قالب مثنوی به نظم در آورده بود. نمونه ای از مثنوی از بوستان سعدی

حکایت

یکی گربه در خانه زال بود----- که برگشته ایام و بد حال بود

روان شد به مهمان سرای امیر----- غلامان سلطان زدند شر به تیر

چکان خونش از استخوان می دوید---همی گفت و از هول جان می دوید

اگر جستم از دست این تیر زن----- من و موش و ویرانه پیر زن

رباعی دوستان ؟؟؟؟

- شعری ۴ مصری که مصرع سوم قافیه ندارد موضوعش عشق و عرفانو فلسفه است

تدریس ادبیات جلسه ۶

رباعی قالب ویژه ی شعرهای ایرانی است که چهار مصراع دارد و معمولاً مصراع سوم آن قافیه ندارد. محتوای رباعیها بیشتر عارفانه، عاشقانه یا فلسفی است. خیام بزرگترین رباعی سرای جهان است.

شکل قالب رباعی :

@ _____ @ _____
@ _____ @ _____

"رباعی" از کلمه ی "رباع" به معنی "چهارتایی" گرفته شده است.

"رباعی" شعری است چهار مصراعی که بر وزن "لا حول و لا قوة الا بالله" سروده می شود.

سه مصراع اول رباعی تقریباً مقدمه ای برای منظور شاعر هستند و حرف اصلی در مصراع چهارم گفته می شود.

رباعی در قدیم را از لحاظ موضوع می توان به سه دسته تقسیم کرد:

الف) رباعی عاشقانه: مثل رباعی های رودکی

ب) رباعی صوفیانه: مثل رباعی های ابوسعید ابوالخیر، عطار و مولوی

ج) رباعی فلسفی: مثل رباعی های خیام

نمونه ای از رباعی:

هر سبزه که بر کنار جویی رسته است // گویی ز لب فرشته خوبی رسته است

پا بر سر سبزه تا به خواری ننهی // کان سبزه ز خاک لاله رویی رسته است

(خیام)

دو بیتی :

به دو بیتی در ادب فارسی ترانه گفته می-شود و شعری است دارای دو بیت که گاه مصراع سوم آن قافیه ندارد. درون مایه-ی آن عاشقانه و عارفانه است.

کلمه ی "دو بیتی" علاوه بر اینکه در مورد رباعی به کار می رود به معنی شعری است که دارای چهار مصراع است. دو بیتی شعری است که دارای چهار مصراع است و می تواند در هر وزنی سروده شود. رباعی نیز در واقع یک نوع دو بیتی است که وزن خاصی دارد. بیشتر دو بیتی ها مربوط به بابا طاهر است.

نمونه هایی از دو بیتی های باباطاهر:

دل عاشق به پیغامی بسازد // خمارآلوده با جامی بسازد

مرا کیفیت چشم تو کافی است // ریاضت کش به بادامی بسازد

شعری است دارای چند بخش که هر بخش از دو بیت تشکیل شده است و بیشتر مصراع-های زوج با هم هم قافیه هستند و قافیه-های بخش-های دیگر با هم متفاوت است.

اما همکاران تغییرات وارد بر قالب شعری در سالهای اخیر

تا اوایل قرن حاضر هجری شمسی، شاعران ما دو اصل کلی تساوی وزن مصراعهای شعر و نظم ثابت قافیه ها را رعایت کرده اند و اگر هم نوآوری در قالبهای شعر داشته اند، با حفظ این دو اصل بوده است. در آغاز این قرن، شاعرانی به این فکر افتادند که آن دو اصل کلی را به کنار گذارند و نوآوری را فراتر از آن حدّ و مرز گسترش دهند. شعری که به این ترتیب سروده شد، شکلی بسیار متفاوت با شعرهای پیش از خود داشت.

در این گونه شعرها، شاعر مقید نیست مصراعها را وزنی یکسان ببخشد و در چیدن مصراعهای هم قافیه، نظامی ثابت را - چنان که مثلاً در غزل یا مثنوی بود - رعایت کند. طول مصراع، تابع طول جمله شاعر است و قافیه نیز هرگاه شاعر لازم بداند ظاهر می شود. در این جا آزادی عمل بیشتر است و البته از موسیقی شعر کهن بی بهره است

پدیدآورنده جدی این قالبها را نیما یوشیج می شمارند، البته پیش از نیما یوشیج نیز اندک نمونه هایی از این گونه شعر دیده شده است، ولی نه قوت آن شعرها در حدّی بوده که چندان قابل اعتنا باشد و نه شاعران آنها با جدّیت این شیوه را ادامه داده اند.

نوگرایی نیما و پیروان او، فقط در قالبهای شعر نبود. آنها در همه عناصر شعر معتقد به یک خانه تکانی جدّی بودند و حتی می توان گفت تحوّلی که به وسیله این افراد در عناصر خیال و زبان رخ داد، بسیار عمیق تر و کارسازتر از تحوّل در قالب شعر بود.

شاعران کهن سرا می کوشیدند نظام موسیقایی را حفظ کنند هرچند در این میانه آسیبی هم به زبان و خیال وارد شود و شاعران نوگرا می کوشند آزادی عمل خویش در خیال و زبان را حفظ کنند هرچند آسیبی متوجه موسیقی شود. پس می توان گفت پیدایش شعر نو، ناشی از یک سبک و سنگین کردن مجدّد عناصر شعر و ایجاد توازنی نوین برای آنها بوده است.

قالب نیمایی

شعر آزاد

شعر سپید

پس شعر نیمایی ???

شعری است با مصراع-های کوتاه و بلند که در آن قافیه الزامی نیست.

بنیان-گذار آن «علی اسفندیاری» معروف به «نیما یوشیج» است.

درون مایه -ی آن احساسات و تجربه-های فردی، عشق و سیاست است. نیما با چاپ شعر افسانه در سال ۱۳۰۱ خورشیدی نخستین گام را در راه شعر نو برداشت.

تدریس ادبیات جلسه ۶

همکاران عزیزم تا اینجا مباحث من به اتمام رسیده ممنونم از بابت وقت گذاشتن و همراهی دوستان خوبم در خاتمه آگه مشکلی باشه با افتخار در خدمت بزرگواران خواهیم بود

اگر در میان کارها دچار بی نظمی شدم بزرگواری بفرمایید و ببخشید چون امشب سیستم با من یار نبود و بعضی کارها را قاطی می کرد و این باعث ایجاد بی نظمی شد .

در خاتمه با این امید که توانسته باشم مطالب مفیدی با دوستان در میان بگذارم ، و آرزوی سلامتی دوستان خوبم ، خدانگهدار همگی باد

به امید خدا جلسه آینده شروع خواهیم کرد به بررسی کتاب فارسی پایه ششم در خدمت دوستان